

A kontradiktórius eljárás kialakulása: történelmi és eszmei gyökerek

Bár az utóbbi évtizedekben a kontinentális és az angolszász² büntetőeljárás modellek határozott közeledésének lehetünk tanúi, amely elsősorban egyes alapelvek és a jogintézmények másik rendszertől való átvételében nyilvánul meg, a két rendszer közötti alapvető különbségek továbbra is szembetűnőek. Annak ellenére, hogy nem létezik tisztán inkvizitórius és akkuzatórius büntetőeljárás, és a nemzetközi jogi elvárások illetve az Európai Unió célkitűzései is a kontinentális és az angolszász jogrendszerek – így a büntetőeljárás rendszerek – egymáshoz való közelítése irányába mutatnak, a két modell gyökeresen eltérő történelmi háttere és szellemisége határt szab e törekvéseknek. E tanulmány az angolszász büntetőeljárás fejlődésének egyik legérdekesebb szakaszával, a kontradiktórius eljárási forma kialakulásával, annak történelmi és ideológiai gyökereivel foglalkozik elsősorban Anglia, és csak érintőlegesen az Egyesült Államok vonatkozásában.

Az angol-amerikai büntetőeljárás kontinentális rendszerektől eltérő ideológiájának és jellemzőinek megértéséhez szükséges annak ismerete, hogy milyen történelmi események, politikai, gazdasági és társadalmi körülmények és filozófiai eszmék játszottak szerepet fejlődésében. Ebben a folyamatban különösen fontos állomás volt az ún. kontradiktórius tárgyalás megjelenése, amely a kontinentális jogrendszerektől merőben eltérő mederbe terelte a büntetőeljárás fejlődését. A fejlődés folyamatának rekonstruálása azért különösen nehéz, mert nem maradtak fenn írásos emlékek, hiszen az eljárás sokáig teljes mértékben szóbeli volt³. Ezért a szakirodalomban is többnyire találgatásokkal, többé-kevésbé megalapozott feltételezésekkel találkozhatunk. Langbein szerint a kontradiktórius büntetőeljárás kialakulása inkább jogtörténeti, mint jogelméleti kérdés⁴, és Landsman is hangsúlyozza, hogy az nem célzottan, például egy kormányprogram részeként került kialakításra, és nem is egy találgató jogfilozófus vagy gyakorló jogász fejéből pattant ki az ötlet⁵. Mindazonáltal bizonyos filozófiai irányok illetve elméletek hatása egyértelműen tetten érhető a folyamatban, ahogy az a további áttekintésből kiderül.

A XVII. század vége és a XVIII. század közepe közötti időszakban az angol jogrendszer jelentős változásokon ment át: egyre nagyobb hangsúlyt kapott az angol jog történetisége, fejlődésének normatív jellege, és megjelentek az igazság és az igazságosság új filozófiai eszméi is⁶. Berman a három nagy jogfilozófiai irányzat – a természetjog, a jogpozitivizmus és a történeti jogtudomány - hatásainak tulajdonítja azokat az alapvető változásokat, amelyek például a modern precedenstan megjelenéséhez, az egyes peres eljárási formák átalakulásához, az esküdtszék előtti tárgyalás bevezetéséhez, a terhelt jogainak előtérbe helyezéséhez és az elemzésünk középpontjában álló kontradiktórius eljárási forma kifejlődéséhez vezettek. Bár kontradiktórius eljárásról a XVIII. század elejéig nem

---

¹ tudományos munkatárs, Országos Kriminológiai Intézet, Bűnözéskutatási és Elemzési Tudományos Osztály

² Tanulmányomban az angolszász és az angol-amerikai jelzőket egyaránt használom az angol gyökerekkel rendelkező büntetőeljárás rendszerek vonatkozásában, mivel – bár előbbi nem teljesen helytálló – a szakirodalomban is e megnevezésekkel találkozunk leggyakrabban.

³ Fantoly Zsanett.: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága. HVG-ORAC Lap- és könyvkiadó Kft., 2013, 67.o.

⁴ Langbein, John H.: The origins of adversary criminal trial. Oxford University Press, 2003, p.9.

⁵ Landsman, Stephan: The rise of the contentious spirit: Adversary procedure in eighteenth century England, p. 449. In Cornell Law Review 75(3), 1990, pp. 497-609.

⁶ Berman, Harold J., Reid, Charles J.: The transformation of English legal science: from Hale to Blackstone, pp. 438-440.o. In Emory Law Journal, 1996, pp. 437-522.o.

beszélhetünk, Sward szerint kialakulásának bizonyos előfeltételei már a XII-XIII. századi Angliában is adottak voltak. Ezek a feleknek az eljárás felett gyakorolt kontrollja, az erős jogászi szakma és a későbbi kodifikációs nyomásnak ellenálló common law hagyomány⁷. A XIII. században indult hanyatlásnak az ősi bizonyítékok alkalmazásának gyakorlata, a párbajok fokozatosan veszítettek jelentőségükből, és megjelent a modern esküdszék előhírnöke⁸. A jogi képviselők is egyre nagyobb szerepet kaptak az eljárásokban a perbeszédhez és a bizonyításhoz nyújtott asszisztencia révén. A kontradiktórius büntetőeljárás kialakulásának harmadik feltétele, a common law ellenállt a római jog recepciójára és a kodifikációra ösztönző nyomásnak, így megőrizte tradicionális jellegét. Az esetjognak feltehetően nagyobb szüksége volt a kontradiktórius eljárási formára, mint a kontinentális jogrendszereknek, ahol a bíró pusztán jogalkalmazó. E három alapvető feltétel megléte jelentette tehát Sward szerint az angolszász büntetőeljárás kialakulásának kiindulópontját. Az átalakuláshoz azonban további tényezők - egy politikai és egy filozófiai mozgalom, valamint a jogi gondolkodásban bekövetkező két alapvető változás - is szükségesek voltak. Előbbiek alatt a szerző a demokratikus elvek és intézmények kifejlődésének folyamatát és a tudományos módszer filozófiában történő megjelenését, utóbbiak alatt pedig a jog és tény megkülönböztetését valamint az anyagi és alaki jog közötti különbségtétel kialakulását érti. Bár az angolszász büntetőeljárás kifejlődésének történelmi-politikai vonatkozásai és filozófiai-eszmei háttere szorosan összefonódnak - hiszen a politikára és a történelemre meghatározó befolyást gyakoroltak a kor meghatározó filozófiai áramlatai -, a továbbiakban megkísérlem azok rendszerezett formában történő áttekintését. A szakirodalomban néhányan csak a XVIII. század végére illetve a XIX. századra teszik a kontradiktórius eljárás kialakulását, Berman és mások szerint azonban egyértelműen megállapítható, hogy az már a XVII század végén, XVIII. század elején megjelent⁹. A későbbiekben - különösen a XIX. században - jelentős változásokon ment keresztül, de maga az ügyféli jelleg már egészen korán megjelent, és gyors fejlődésnek indult. Míg az 1690-es években még nem volt szabad védőt alkalmazni a súlyos bűncselekmények esetében, addig egy évszázaddal később már gyakorlatilag „készen volt” a kontradiktórius eljárás, legalábbis a súlyos bűncselekmények vonatkozásában¹⁰. A változás kulcsa a kora modernitásban, azaz a XVI. század végén illetve a XVII. században keresendő. A XVI-XVII. századi büntetőeljárásból nemcsak a védők, hanem az ügyészek és a rendőrök is hiányoztak. Az eljárás azon az elven alapult, hogy a terhelt maga reagáljon az ellene felhozott vádakra, és védő ebbe ne avatkozzon bele; a terhelt mint a bíróság hiteles információforrása szerepelt az eljárásban. Az akkori angol büntetőeljárásban a terheltnek nem volt joga a védelemhez és a jogi képviselő igénybeviteléhez, nem tájékoztatták a vád tartalmáról és az ellene felhozott bizonyítékokról, nem tagadhatta meg a bíróság vagy az esküdszék kérdésére történő válaszadást¹¹, tehát gyakorlatilag nem voltak eljárási jogai. Még a XVIII. században is úgy gondolták, a védő hiánya a terhelt érdekeit is szolgálja; alaptalan vád esetén válaszai „egyszerűsége és ártatlansága” tisztázza őt, míg a bűnössége esetén válaszai „segítik az igazság felderítését”, amely „mesterséges” védelem alkalmazása esetén feltehetően kevésbé sikerülne¹². A jogi képviselő igénybevitelét megakadályozó szabály háttérben továbbá az a feudális elv is meghúzódott, hogy senkinek nem lehetett jogi képviselője a királlyal

---

⁷ Sward, Ellen: Values, Ideology and the Evolution of the Adversary System, p. 323. In Indiana Law Journal, 1989, pp. 301-355.

⁸ Sward: i.m. 321-324.o.

⁹ Berman - Reid: i.m. 479.o.

¹⁰ Langbein: i.m. 2-3.o.

¹¹ Berman - Reid: i.m. 474.o.

¹² Hawkins, William: A Treatise of the Pleas of the Crow, 1716, 1721 (2 vol.) id. Langbein, John H.: The origins of adversary criminal trial. Oxford University Press, 2003, p.3.

szemben¹³. Az elképzelés, mely szerint a jogi védelem megtagadása az igazság felderítését szolgálja, idővel – különösen egyes későbbi, Stuart-kori perek justizmordjai kapcsán – megdőlni látszott¹⁴. A felségárulás miatt indult eljárásokban ugyanis – a többi büntetőügytől eltérően – a korona a politika szolgálatába állította az ügyészeket, általában a bíróság sem volt pártatlan, és mindez sok ártatlan ember elítélését és kivégzését eredményezte. Ez vezetett a Dicsőséges Forradalom egyik eredményeként értékelhető Treason Trials Act (1696) megalkotásához, amely lehetővé tette a felségárulással vádolt személyek számára a védő igénybevitelét mind a tárgyalás során, mind azt megelőzően. Kezdetben tehát a kontradiktórus büntetőeljárást a bűncselekmények meglehetősen szűk keresztmetszetét jelentő, ám a korona szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bíró felségárulás eseteire alakították ki. Az eljárás célja a vádlottakat fenyegető súlyos következmények kivédése illetve kompenzálása volt, és mivel az érintettek általában vagyonos emberek voltak, nem jelentett problémát számukra a védő megfizetése. Csak később terjesztették ki ezt az eljárási formát a többi bűncselekményre is. Az akkuzatórius eljárás első írásos formában történő megjelenése 1730-ban volt az Old Bailey-ben¹⁵. A bírák az 1730-as években kezdték el engedélyezni a védő alkalmazását a vádlott számára a tanúk kikérdezése és a keresztkérdezés lebonyolítása céljából¹⁶. A védők aztán fokozatosan – a 18. század végére egyértelműen – a kontradiktórus eljárás urai, domináns résztvevői lettek. Az 1730-as évek előtt a védő nem mutathatta be a bizonyítékokat, nem végezhetett keresztkérdezést, nem kérdezhetette ki a tanúkat, és nem intézhetett az esküdszékhez nyitó- illetve záróbeszédet, később egyre több jogosítványra tettek szert, de csak egy 1836. évi törvény eredményeként vált lehetővé a teljes körű védelem igénybe vétele, mégpedig minden bűncselekmény esetében¹⁷.

Langbein szerint a bírák azért kezdeményezték a védők eljárásban való fokozott részvételét jelentő változást, mert az ügyészek egyre aktívabb részvétele a büntetőeljárásokban – különösen Londonban és a környező területeken – kifejezetten hátrányos helyzetbe hozta a joghoz nem értő, felkészületlen és eszköztelen terhelteket, vádlottakat¹⁸. A kontradiktórus tárgyalás tehát – Langbein álláspontja szerint – a bíráknak a nyilvánvalóan egyenlőtlen és igazságtalan helyzetre adott válasza, megoldása volt. A szakirodalomban vannak további, a védők eljárásba történő belépésének okaira vonatkozó feltételezések. Az egyik ilyen tényezőt a kormánynak a vádemelésben való, korábrinál aktívabb szerepvállalása jelentette, amely voltaképpen a hatalom elleni lázadásokra és a növekvő bűnözésre adott válasz volt¹⁹. A XVIII. század elején keletkeztek azok a statútumok, amelyek értelmében például a bíróság megtéríthette az ügyészek és a tanúk költségeit a súlyosabb bűncselekményekkel kapcsolatos bírósági eljárásokat követően, illetve amelyek szerint a kormány pénzjutalomban részesítette az országúti rablók és útonállók elfogóit és bíróság elé állítóit. Ennek következtében megnőtt a hamis vádak és a téves elítélések száma. Továbbá, a XVIII. század második felében egyre több, különösen emberölések ügyében folytatott büntetőeljárásban vett részt ügyész. Egyes vélekedések szerint ezek a fejlemények is hozzájárultak ahhoz, hogy a bíróságok támogatták a védők szerepének növekedését az eljárásban. A politikai reformmozgalmak tevékenységét szintén e folyamat katalizátoraként említik többen a szakirodalomban. Landsman szerint például a reformerek a bírósági eljárást gyakran politikai célokra használták, és ehhez előszeretettel vettek igénybe védőt²⁰. Többen közülük úgy vélték, hogy a parlament mellett a

---

¹³ Fantoly: i.m. 66.o.

¹⁴ Langbein: i.m. 2-3.o.

¹⁵ Fantoly: i.m. 65.o.

¹⁶ Langbein: i.m. 2-3.o.

¹⁷ Jonakait, Randolph N.: The rise of the American adversary system: America before England, pp. 324-326. In Widener Law Review, 14., 2009, pp. 323-356.

¹⁸ Langbein: i.m. 4.o.

¹⁹ Hostettler, John: Fighting for justice. The history and origins of adversary trial. Waterside press, 2006, p. 51.

²⁰ Landsman: i.m. 581.o.

büntetőbírók is megfelelő színhelyül szolgálnak a különböző politikai nézetek – pl. az alkotmánnyal vagy az amerikai háborúval kapcsolatos álláspontok – kifejtéséhez és érvényre juttatásához.²¹ Végül a harmadik tényező, amely hozzájárult a védelem szerepének megerősödéséhez, Beattie és Langbein szerint a bizonyítási szabályok XVIII. század végi létrejötte volt.²² Korábban a terhelt illetve a vádlott rengeteg nehézséggel szembesült: a tárgyalásig fogva tartották, nem voltak ismertek előtte az ellene szóló bizonyítékok, nem hívhatott saját tanúkat, nem szembesítették a tanúkkal, és a bíróságok gyakran nem igényelték az eredeti dokumentumokat a bizonyításhoz.²³ Később a védőknek köszönhetően megjelentek a különböző bizonyítási szabályok, többek között például a „lehető legjobb bizonyíték szabálya” (best evidence rule) és „a hallomás elleni szabályok” (rule against hearsay), amelyek eredete azonban vitatott a szakirodalomban. Langbein álláspontja szerint - bár e szabályok alapvetően kedveztek a védőknek - a bírák alkották azokat az eljárásban tapasztalható azon anomáliák orvoslására, amelyekre korábban már utaltunk.²⁴ Beattie és Landsman ezzel szemben úgy vélik, e szabályok kidolgozása a védőknek köszönhető, akik ezek segítségével kívántak befolyást gyakorolni a büntetőeljárásra.²⁵

A védőügyvéd büntetőeljárásbeli szerepének kialakulása és megszilárdulása egyúttal a bírák szerepének csökkenéséhez és ezzel összefüggésben további változásokhoz vezetett. Megszűnt például a tanúk közvetlen bírói kihallgatása, csökkent az esküdtszék aktív kérdésfeltevő szerepe, és az eljárási jogok fokozatosan beszivárogtak az eljárásba.²⁶ A bizonyítási teher átkerült a vádlóra²⁷, és számos új, a védelemre vonatkozó szabály jelent meg, így például a hallgatáshoz való jog gyökerei, a keresztkérdések feltevésének szigorítása, valamint a beismerő vallomásra és közvetett bizonyítékokra vonatkozó szabályok.²⁸ Egyéb változások is történtek az angol büntetőeljárás XVIII-XIX. századi reformja keretében. A XVIII. századi Angliában nem volt hivatásos rendőrség vagy ügyészség, a magánszemélyek kezében volt a büntetőjog kikényszerítése; az államügyész és helyettese csak a felségárulások és emberölések esetében képviselte a vádat.²⁹ A XIX. században az iparosodás okozta növekvő bűnözés miatt végül létrehozták a hivatásos rendőrséget, amely sokáig egyben vádhatóságként is működött. Csak 1986 óta látja el az akkor létrejött Koronaügyészi Szolgálat az ügyészi funkciókat³⁰. Az állami vádképviselő megjelenésével a büntetőeljárásban a tárgyalást megelőző szak is relevanciát nyert, és egyre több ügy zárult le még a tárgyalás előtt.

A közelmúltban népszerűvé vált a szakirodalomban az az álláspont, amely a kontradiktórius eljárás kialakulását pusztán ad hoc történelmi fejleményként értékeli. Bár az eddig taglalt tényezők nem hagynak kétséget afelől, hogy az angolszász büntetőeljárás fejlődésének útját egy sor gyakorlatias törekvés egyengette, Vogler szerint indokolt azt a tárgyalás időszakban a világban és Angliában zajló változásokhoz kötni, tágabb kontextusban szemlélni³¹. Úgy véli, nem lehet pusztán véletlen, hogy Angliában alakult ki ez az eljárási forma, ráadásul épp az iparosodással egyidejűleg. A Sward által a kontradiktórius eljárás kialakulása egyik feltételének tartott, az emberi méltóság és autonómia alapvető értékeit tiszteletben tartó

²¹ Beattie, John M.: Scales of justice: Defence counsel and the English criminal trial in the eighteenth and nineteenth centuries, p. 238., In *Law and History Review* 1991(2), id. Hostettler: i.m. 52.o.

²² Fantoly: i.m. 76.o.

²³ Hostettler: i.m.53.o.

²⁴ Langbein: i.m. 178.o.

²⁵ Hostettler: i.m. 53-54.o

²⁶ Fantoly: i.m. 73.o.

²⁷ Langbein: i.m. 258.o.

²⁸ Fantoly: i.m. 74.o.

²⁹ Fantoly: i.m. 70.o.

³⁰ Hodgson, Jacqueline: The Future of Adversarial Criminal Justice in 21st Century Britain, p.333. In *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*, 2010, pp. 319-362.

³¹ Vogler, Richard: A world view of criminal justice. Aldershot, Ashgate Publishing (2005) pp. 142-143., id. Hostettler: i.m. 54.o.

demokratikus eszmék megjelenése³² és az angol büntetőeljárásban bekövetkezett gyökeres változások a felvilágosodás és ipari forradalom idején zajlottak.³³ Az amerikai és a francia forradalmakat követően Angliában is egyre nagyobb figyelem irányult az emberi jogokra, amelyek különböző politikai és jogi nyilatkozatokban öltöttek testet. Az angliai politikai változások, a Bill of Rights 1689. évi megszületése és Locke filozófiája előrevetítettek az emberi jogoknak a jogviták rendezésében és az emberi jogok fejlődésében főszerepet játszó bíróságok eljárásába történő beépülését.³⁴ A Bill of Rights-ot eredményező dicsőséges forradalomhoz, a király és az arisztokrácia elnyomó hatalmával szembeni fellépéshez vezető politikai és társadalmi változások hívták életre az emberi jogok érvényesülésének fontosságát hirdető új filozófiát. A polgárok maguk is követelték a tisztességes eljáráshoz való jog és az ártatlanság védelmének érvényesülését. Ebben a közegben a kontradiktórius jelleg a büntető igazságszolgáltatási rendszer kulcsfontosságú jellemzője, a hatalommal való visszaéléssel szembeni védekezés eszköze lett, melyet – ahogy korábban említettük – számos gyakorló jogász alakított ki akarva vagy akaratlan. Ez a változás azt az egyre erősödő álláspontot tükrözte, amely szerint a korona - az állam – a büntetőeljárásban ugyanolyan pozícióban van, mint az akár alacsony származású másik fél. Ez a doktrína a XVIII. század végére politikai ideológiává nőtte ki magát, amely folyamatot a reformtörekvésekben szerepet vállaló jogászok katalizáltak.³⁵ A XVIII. századi Angliában tehát az egyén és az állam közötti kapcsolatrendszer alapvető változásának lehetünk tanúi, amelynek első szervező alapelve az akkuzatórius eljárás volt³⁶. Ez - a korábbi, a hatalmi elit érdekeit szolgáló törvényekkel szemben - mindenki számára biztosította az eljárási jogok érvényesülését.

Az állam és az egyén kapcsolatában és a politikai hatalomról való gondolkodásban bekövetkező alapvető változások a klasszikus angol liberalizmus eszméit tükrözik. Damaška szerint a korlátozott kormány és a hatalommegosztás ideái azok, amelyek leginkább megkülönböztették az angol rendszert a kontinentális ideológiáktól a modern politikai intézmények kialakulása időszakában.³⁷ Megjegyzi, hogy a büntetőeljárású rendszerek tágabb ideológiai háttérével foglalkozó - szerinte csekély mennyiségű – irodalom a kontinentális vagy nem-ügyféli eljárási rendszerekkel összefüggésbe hozott kollektivistá nézeteket és paternalizmus állítja szembe a kontradiktórius modellnek tulajdonított locke-i liberalizmussal.³⁸ E helyütt nem térünk ki részletesen Locke-nak a társadalmi szerződésről, az állam és az egyén kapcsolatáról valamint a kormány szerepéről vallott nézeteire, csupán Locke-nak és a kor más nagy gondolkodóinak a kontradiktórius eljárás kialakulásához szükséges eszmei-filozófiai háttér megteremtésében játszott szerepére kívánunk röviden utalni. Shapiro szerint Locke filozófiája azért bír meghatározó jelentőséggel a kontradiktórius eljárásra való áttérés szempontjából, mert hatására az ügyész helyett a terhelt került a figyelem fókuszába, nevezetesen a terhelt azon joga és egyben kötelessége, hogy ellenálljon az önkényes és jogtalan hatalomnak.³⁹ Az eljárás reformereinek a figyelme – e filozófiai álláspont hatására – irányult a terhelt helyzetére és az ártatlanok védelmének szükségességére.

---

³² Sward: i.m. 324.o.

³³ Hostettler: i.m. 18.o.

³⁴ Hostettler: i.m. 50.o.

³⁵ Vogler, Richard: A world view of criminal justice. Aldershot, Ashgate Publishing, 2005, p. 131., id. Hostettler: i.m. 50.o.

³⁶ Fantoly: i.m. 66.o.

³⁷ Damaška, Mirjan Radovan: Structures of Authority and Comparative Criminal Procedure, p. 532., In 84 Yale Law Journal, 1975, pp. 480-544.

³⁸ Damaška, Mirjan Radovan: Evidentiary Barriers to Conviction and Two Models of Criminal Procedure: A Comparative Study, p. 565., In 121 University of Pennsylvania Law Review, 1973, pp. 506-589.

³⁹ Shapiro, Alexander H.: Political theory and the growth of defensive safeguards in criminal procedure: The origins of the Treason Trials Act of 1696's, p. 228; p. 233., In Law and History Reviews, Illinois, 11(2), 1993, id. Hostettler: i.m. 54.o.

Locke mellett a felvilágosodás korának más jelentős gondolkodói is nagy hatással voltak a tárgyalt folyamatra. A XVIII. század meghatározó skót gondolkodói között találhatjuk például Hume-ot, az angol empirizmus nagy alakját, és Smith-et, a gazdasági liberalizmus atyját, akinek nevéhez fűződik a szabad piac elméleti kereteinek lerakása.⁴⁰ Szintén kulcsfontosságú skót alakjai voltak a felvilágosodásnak a Beccaria tanai által befolyásolt, az egyebek mellett a parlamenti és jogi reform és az egyéni szabadságjogok mellett és a rabszolgaság ellen szót emelő ügyvédek: Brougham, Campbell és Erskin. Ők azon gyakorló jogászok közé tartoztak, akik aktívan közreműködtek egyebek mellett a büntetőeljárás megreformálásában. Skót kollégáinál kevesebb intellektuális erővel, ám a kontradiktórius eljárás kialakulása szempontjából annál nagyobb jelentőséggel bírt a szintén ügyvéd Garrow munkássága. Azon, a jogrendszer működését befolyásolni képes jogászok közé tartozott, aki ismerte a kor társadalmának igényeit, és képes volt azokhoz – és persze a jogászok érdekeihez - igazítani a büntetőeljárást.

Sward szerint a demokratikus és individualista eszmék érvényre juttatását célzó politikai mozgalom mellett a kontradiktórius eljárási forma kialakulásának másik fontos előfeltétele a tudományos módszer filozófiában történő megjelenése volt.⁴¹ Az angol jog mindig is erősen racionalista alapokon nyugodott, de egészen a XVII. századra tehető tudományos forradalomig nem volt hagyománya a bizonyítékok szisztematikus értékelésének. Az a természettudományokból a filozófiába átszivárgott teória, amely szerint minden bizonyítékot – függetlenül annak fizikai vagy társadalmi természetétől – kételkedéssel kell fogadni, és valószínűségi próbának kell alávetni, alapvetően megváltoztatta a bizonyításra vonatkozó szabályokat.⁴² Ez az új elméleti irány alapozta meg azt a doktrínát, amely szerint a bizonyítási teher a vádlón van.⁴³ Ezzel összefüggésben Hale írt az ártatlanság vélelméről is, és vele egyetértve Blackstone is megfogalmazta, hogy jobb, ha tíz bűnöst felmentenek, mint ha csak egyetlen ártatlant is elítélnek. Ugyanakkor a téves ítéletek miatti aggodalmak ellenére a fellebbezési jog például csak a XIX. és XX. század fordulójának terméke Angliában és az Egyesült Államokban.⁴⁴

A bizonyítási eljárásra ható filozófiai eszmék több neves XVII. és XVIII. századi gondolkodótól származnak. Galilei és Descartes, a tudományos forradalom első hullámának képviselői egyedül a matematika és a logika módszerét tartották alkalmasnak a teljes igazság eléréséhez, az ismeretek valamennyi területére vonatkozóan.⁴⁵ A forradalmi változások második felvonását többek között Newton és Locke tanai jelentették. Mindketten tagadták, hogy az emberi elme képes volna a teljes igazság megismerésére, és különböző tapasztalati módszerek alkalmazását javasolták a valószínűség különböző fokainak eléréséhez. Ennek alapján, bár a teljes bizonyosságot az emberi elme korlátai okán kizárták, egy személy bűnösségére vonatkozó „morális bizonyosság”, vagy Locke terminológiája szerint „lehető legnagyobb fokú valószínűség” elérését lehetségesnek tartották.⁴⁶ A vádló lelkiismeretének tehát nyugodtnak kellett lennie afelől, hogy a vádlott valóban elkövette a terhére rótt cselekményt.⁴⁷ A valószínűség fogalma is kidolgozásra került a XVII. század végén illetve a XVIII. század elején, amely folyamatban nagy szerepe volt Gilbert a bizonyítási jogról szóló értekezésének. Gilbert Locke-nak az emberi megismerésről írt esszéjére támaszkodva elemzi

---

⁴⁰ Hostettler, i.m. 55-56.o.

⁴¹ Sward: i.m. 324. o.

⁴² Berman - Reid: i.m. 481.o.

⁴³ Berman - Reid: i.m. 481-482.o

⁴⁴ Marshall, Peter D.: A comparative analysis of the right to appeal, p. 4. In Duke Journal of Comparative & International Law, 2011, <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=djcil> (2013.04.13.)

⁴⁵ Berman - Reid: i.m. 497.o.

⁴⁶ Berman - Reid: i.m. 500.o.

⁴⁷ Berman - Reid: i.m. 482-485.o.

a témát, megfogalmazva egyebek mellett a „legjobb bizonyíték” (best evidence) szabályát. Az „ésszerű kétséget kizáró bizonyíték” (proof beyond a reasonable doubt) és a „bizonyítékok túlsúlyának” (proof by a preponderance of the evidence) sztenderdjei azonban csak a XVIII. század végén születtek meg.

A tárgyi bizonyítékok alapján történő érvelés módját megalapozó filozófiai mozgalom nagy hatással volt a bírósági eljárásra.⁴⁸ A racionális úton kideríthető objektív igazság feltételezése merőben eltért az angol büntetőeljárásban korábban alkalmazott ősi irracionális bizonyítási módoktól, amelyek háttérében az a hit húzódott, hogy a megfelelő formula vagy istenítélet alkalmazása, Isten megfelelő módon történő segítségével hívása esetén nincs szükség a tárgyi bizonyítékok figyelembe vételére. Ugyan a büntetőeljárás továbbra is tartalmazott mágikus elemeket, de alapvetően racionális alapokon kezdett működni. Az ésszerűségbe vetett hit tehát szükségszerű feltétel volt a kontradiktórius eljárás kialakulásához, és a kor nagy filozófusainak tudomány- és ismeretelmélete fontos szerepet játszott ebben a folyamatban.

Sward szerint a történelmi-politikai és filozófiai hatások mellett a jogfejlődés bizonyos eredményei is hozzájárultak a kontradiktórius eljárási modell kialakulásához. Az egyik ilyen fejlődési ugrás a jog és a tény megkülönböztetésének megjelenése volt az angol jogtudományban és -gyakorlatban. A korai bizonyítási módok ezt a megkülönböztetést nem ismerték, de később kialakult az a rendszer, hogy az esküdtszék ténykérdésben, a bíró jogkérdésben dönt. Ezek a döntések egészen más természetűek; előbbi múltban történtek rekonstruálását kívánja meg a felvonultatott bizonyítékok alapján, míg a jogkérdésben való döntés arra vonatkozik, hogy a megállapított tényállásra milyen szabályt alkalmazzanak. Ezért Sward szerint az, hogy a kontradiktórius jellegű eljárási formát a „ténytalálásra”, a bizonyításra is kiterjesztették, nem szerencsés. A kontradiktórius büntetőeljárás szempontjából releváns másik jogfejlődési irány az anyagi és alaki jog megkülönböztetése volt, amely a XVIII. században Blackstone-nál jelent meg először.⁴⁹ Ez a kategorizáció azzal járult hozzá a büntetőeljárás ügyféli jellegének kialakulásához, hogy előtérbe helyezte a megfelelő eljárás fontosságát. Részben ennek hatására alakult ki az a felfogás, amely szerint a megfelelő eljárás – amely voltaképp Isten illetve az istenítéletek helyébe lép – a megfelelő eredményhez vezet. Az anyagi-alaki jog megkülönböztetéséből ugyan nem következett egyenesen a kontradiktórius eljárási forma, ám a többi, eddig említett változásokat is figyelembe véve ésszerűnek tűnik, hogy épp ez a büntetőeljárási modell alakult ki Angliában és a többi common law országban.

A kontradiktórius eljárás kialakulásában szerepet játszó eddig említett tényezőknek csak kis része volt jellegzetesen angol jelenség, a többi a világ számos részén, például a kontinentális Európában is érvényesült. Éppen ezért a kontinentális és az angolszász büntetőeljárási rendszerek különbségei mellett azok közös gyökereiről is érdemes szót ejteni, különösen mivel ily módon részben választ kapunk arra a kérdésre is, hogy miért hatottak bizonyos folyamatok másként a büntetőeljárás fejlődésére Angliában és Európa többi részén. Merryman és Pérez-Perdomo megállapítása szerint XVIII-XIX. században a kontinentális és az angolszász büntetőeljárás fejlődése hasonló alapelvek mentén zajlott, mégis jelentős eltérések találhatók a kétféle fejlődési út között.⁵⁰ A szerzők ezt annak tulajdonítják, hogy a jogról és az államról való gondolkodásban a francia forradalom hatására a bekövetkezett változások eredményeként a kontinentális Európában nagyobb befolyásra tettek szert Beccaria tanai és az azokból származó jogelvek, így a *nullum crimen sine lege*” és a *„nulla poena sine lege*” elvei. Jackson és Summers a büntetőeljárásbeli bizonyítás területére fókuszálva hasonlítják össze az angolszász és a kontinentális büntetőeljárás fejlődési útját, mégpedig két alapvető

---

⁴⁸ Sward: i.m. 324.o.

⁴⁹ Sward: i.m. 325.o

⁵⁰ Merryman, John Henry, Pérez-Perdomo, Rogelio: The civil law tradition. An introduction to the legal systems of Europe and Latin-America. Stanford University Press, 2007 p. 126.

történelmi-filozófiai hagyomány, a Bacon, Locke és Hume nevével fémjelzett racionalista filozófia és a Hobbes, Locke, Rousseau, Montesquieu, Kant és Beccaria nevéhez köthető emberi jogi tradíció hatásai szempontjából.⁵¹ Mindkét filozófiai irány komoly befolyással bírt mind a kontinentális, mind az angolszász büntetőeljárású rendszerekre, bár az egymásnak gyakran ellentmondó érdekek - nevezetesen az igazság kiderítésének követelménye és az egyén jogainak érvényesítése - közötti ütközések más eredménnyel jártak a két büntetőeljárású rendszerben, tehát eltérő mértékben és jelleggel érvényesültek. Nem vitatható tehát, hogy markáns eltérések tapasztalhatók a kontinentális és az angolszász büntetőeljárású rendszerek között, ugyanakkor a szerzők hangsúlyozzák a közös ismeretelméleti, erkölcsi és politikai gyökerek meglétét. Úgy vélik, a XIX. századra világossá vált, hogy a büntetőeljárás illetve az ítélet társadalmi elfogadottsága érdekében annak magába kell olvasztania mind a racionalista, mind az emberi jogi tradíciók legfontosabb elemeit, az igazságkeresést és az emberi jogokat.⁵² Előbbi azért fontos, mert a jogviták társadalmilag elfogadott módon történő rendezése nem nélkülözhetette az igazság kiderítésének szándékát, mégpedig a kor uralkodó empirikus ismeretelméleti irányzatának megfelelően, szabadságot adva a tényállás megállapításáért felelős személynek arra, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékokból levonja következtetéseit. Ugyanígy, a terhelt jogainak bizonyos mértékű biztosítására is egyre nagyobb hangsúly helyeződött a büntetőeljárásban. A kontinentális büntetőeljárású rendszerekben inkább az előbbi, az angolszász rendszerekben inkább az utóbbi elv esett nagyobb súllyal latba, ugyanakkor a lassan kirajzolódó közös bizonyítási alapelvek mindkettő érvényesülését biztosították. Az első, hogy a döntéshozónak lehetőséget kell kapnia arra, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján szabadon kialakíthassa álláspontját. A második, hogy a társadalmi szerződés megszegésével vádolt személyeket csak a lehető legmagasabb szintű bizonyítékok alapján lehet elítélni. Harmadrészt, a tényállás megállapításáért felelős személy független és pártatlan környezetben hozza meg döntését. Utóbbi elv érvényesülését szolgálja a vád és az ítélezés funkcióinak elkülönülése, valamint annak biztosítása, hogy a vád és a védelem ismertethesse álláspontját a bíróság előtt. Végül, az egyéni autonómia értékének a büntetőeljárásban történő érvényesülése is fontos érték mind a kontinentális, mind az angolszász jogrendszerekben. Utóbbiból vezethető le például a vallomás kínzás útján vagy egyéb tiltott módon történő kicsikarásának tilalma.

A közös bizonyítási alapelvek ellenére jelentős különbségek rajzolódtak ki a különböző büntetőeljárású rendszerek között; a felvilágosodás korában megszülető „szabad bizonyítás” doktrínája ellenére az angolszász büntetőeljárásokban különböző bizonyítási korlátok jelentek meg, amelyek a terhelt helyzetének erősítését szolgálták a kontradiktórius eljáráson belül. Az elítélést nehezítő bizonyítási korlátok – nevezetesen azok a szabályok, amelyek meghatározzák, hogy mi nem vehető figyelembe bizonyítékként a büntetőeljárásban – nyilván kevésbé vannak összhangban a racionalista jogfilozófiai tradícióval, mint a kontinentális büntetőeljárások bizonyítási keretei, ugyanakkor ha figyelembe vesszük, hogy előbbieket az ártatlanok elítélését hivatottak megakadályozni, levezethetők a racionalizmusból. A „szabad bizonyítás” benthami elképzelése, amely megköveteli, hogy a tényállás megállapításáért felelős személy hozzáférhessen minden releváns bizonyítékhoz, és azt saját meggyőződése szerint értékelje, szembe került azzal a felismeréssel, hogy a tényállás megállapítóit – alkotmányos korlátok alkalmazásával - meg kell szabadítani saját előítéleteiktől.

A kontinentális és az angolszász büntetőeljárások közötti alapvető különbség tükröződött az egyes büntetőeljárású funkciók elkülönülésének folyamatában is, azzal, hogy a 19. századra az eljárású funkciók megosztásának szükségessége mindkét típusú rendszerben nyilvánvalóvá vált. Míg azonban az angolszász büntetőeljárásban a közvádoló – mint a nyomozás ura és mint

---

⁵¹ Jackson – Summers: i.m. 13-14.o.

⁵² Jackson – Summers: i.m. 20.o.

a vád képviselője – funkciójának kialakulása tartott hosszabb ideig, a kontinentális büntetőeljárásokban a védő szerepének megerősödése váratott magára.

Az eddigiek során áttekintettük a kontradiktórius eljárási forma kialakulásához vezető fontosabb tényezőket, amelyek ha külön-külön nem is, de együtt megmagyarázzák ezt az inkvizitórius modelltől eltérő fejlődési utat. Arról azonban még nem ejtettünk szót, hogy az ügyféli eljárás korábban sem volt idegen az angol jogrendszertől. Langbein szerint a kontradiktórius büntetőeljárás bizonyos fókig úgy is felfogható, mint a polgári peres eljárás már működő rendszerének átültetése a büntető igazságszolgáltatás területére, bár elképzelhető, hogy az amúgy domináns civil igazságszolgáltatás csak csekély befolyást gyakorolt a büntető igazságszolgáltatásra.⁵³ Ugyanakkor az ügyféli modell kétségkívül a polgári peres eljárásokból származik, még ha a kontradiktórius jelleg a büntetőügyekben hangsúlyosabban jelenik is meg. A fellebbezési jog bevezetése mellett például a téves ítéletekre történő hivatkozásokon kívül volt olyan érv a XVIII. században – többek között Bentham részéről -, hogy ha a büntetőeljárásnál az egyén számára jóval kisebb téttel járó polgári eljárásban van lehetőség a jogorvoslatra, akkor ésszerű és indokolt volna azt a büntetőeljárásban is elérhetővé tenni.⁵⁴ Az utóbbi időben azonban az angol és a walesi büntető igazságszolgáltatás veszíteni kezdett kontradiktórius jellegéből, mert a „tough on crime” büntetőpolitika és a fokozott kriminalizációs törekvések időszakában túlságosan költségesnek és időigényesnek bizonyult.⁵⁵ Ez a védelem jogának és az ártatlanság védelmének gyengüléséhez, és ezzel párhuzamosan a nyomozás és a bizonyítékok összegyűjtése során való együttműködésre készítő nyomás erősödéséhez vezetett. A rendőrség és az ügyészség közötti szorosabb együttműködés ugyan az ügyek gondosabb előkészítését és a váddal kapcsolatos megalapozottabb öntéseket eredményez, ugyanakkor fenyegeti az ügyészség függetlenségét. A változásokat nem az inkvizitórius eljárási modell felé történő nyitás motiválta – sőt, ezt a lehetőséget kifejezetten elvetik -, hanem a bíróságok minél hatékonyabb tehermentesítése, illetve az új veszélyekkel, különösen a terrorizmussal szembeni költséghatékony és eredményes harc.

A kontradiktórius eljárás történetéről író munkák – amelyekre az eddigiekben én is támaszkodtam – általában a XVIII. századi Angliával kezdik a folyamat bemutatását, ám van olyan álláspont is a szakirodalomban, amely szerint Amerikában hamarabb kibontakozott a büntetőeljárás ügyféli modellje, mint Angliában.⁵⁶ Jonakait úgy véli, hogy amennyiben a kontradiktórius eljárás kialakulásának legfontosabb kritériuma a hivatásos védő megjelenése illetve a védelemhez való jog teljessé válása a büntetőeljárásban, úgy ez előbb történt meg Amerikában, mint Angliában. Míg az angol vádlottak számára csak 1936-ban vált teljes körűvé és általánossá a védelemhez való jog, addig Amerikában ez már jóval korábban megvalósult, és egészen a XIX. századig jóval szélesebb körben alkalmaztak védőt, mint Angliában. A másik lényeges különbség a két büntetőeljárási rendszer fejlődési útja között, hogy Amerikában jóval előbb alakult ki az állami vádképviselő, mint Angliában. Jonakait kutatásai alapján megállapítja, hogy például New Jerseyben a kolóniális időszakban és New Yorkban a XIX. század elején már kiforrott formában, állami vádképviselővel és teljes körű védelemmel működött a büntetőeljárás, miközben Angliában még nem tartott itt a fejlődés. Arra is talált bizonyítékot, hogy a „hallomás elleni szabály” is legalább olyan korán megjelent az amerikai, mint az angol büntetőeljárásban. Jonakait szerint tehát a kontradiktórius eljárás nem Angliából került át Amerikába, hanem ott alakult ki, mégpedig az angol fejlődést valamelyest megelőzve.⁵⁷ A hatodik alkotmánymódosítással alkotmányos szintre is emelték a

---

⁵³ Langbein: i.m. 7.o.

⁵⁴ Marshall: i.m. 7.o.

⁵⁵ Hodgson: i.m. 360-361.o.

⁵⁶ Jonakait: i.m. 323-324.o.

⁵⁷ Jonakait: i.m. 327-328.o.

védelemhez való jogot, amely fejlemény szintén alátámasztja Jonakait álláspontját. Az állami, hivatásos vádképviselő biztositása - és ezzel a bíró szerepének csökkenése valamint az eljárás ügyféli jellegének megszilárdulása - szintén jóval előbb következett be Amerikában, mint Angliában. Jonakait kutatásai során arra a következtetésre jutott, hogy a XIX. század előtti Amerikában – ha nem is minden részén – már működött a kontradiktórius eljárás, amelyben a bíró nem uralta a bizonyítási eljárást, az ügyvédek az eljárás valamennyi szakaszában, így az esküdtek kiválasztása során is aktívan közreműködtek, és a bíró a felek által prezentált bizonyítékok és érvek alapján hozta meg a döntést.⁵⁸

Akár Angliában, akár az Egyesült Államokban alakult ki először a kontradiktórius eljárás, annyi bizonyos, hogy az angolszász büntetőeljárás modell számos vonatkozásban jelentősen eltér a vegyes rendszerű kontinentális büntetőeljárástól annak ellenére, hogy a kontradiktórius eljárás elve utóbbiban ma már hangsúlyosan jelen van. Ezek a különbségek, ahogy azt az eddig leírtak is megvilágítják, az eltérő történeti és eszmei-filozófiai gyökerekre vezethetők vissza. Utóbbiak ismerete elengedhetetlen annak megértéséhez, hogy miért és hogyan működik másként a két büntetőeljárás modell. Különösen fontos kérdés ez a másik rendszer jogi megoldásainak adaptációját célzó, az elmúlt néhány évtizedben felerősödő hazai és nemzetközi szándékok, törekvések tükrében.

---

⁵⁸ Jonakait: i.m. 353.o.